

V Міжнародна науково-практична конференція

**95-ій річниці від дня заснування
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
присвячується**

ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

28 лютого – 1 березня 2019 р.

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
кафедра психології

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
лабораторія методології і теорії психології

Сумський державний університет
кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди
кафедра психології

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
кафедра психології

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
кафедра практичної психології

Гродненський державний університет імені Янки Купали (Білорусь)
факультет психології

Державний педагогічний університет імені
Національної комісії з питань освіти у Кракові (Польща)
кафедра психології

Казахський національний педагогічний університет
імені Абая (м. Алмати, Казахстан)
кафедра загальної і прикладної психології

Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної
роботи НАПН України

Навчально-методичний центр психологічної служби Сумського обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти
Академія наук вищої освіти України

95-й річниці від дня заснування Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка присвячується

ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

МАТЕРІАЛИ

V Міжнародної науково-практичної конференції
28 лютого – 1 березня 2019 року

УДК: 159.923:[316.4(082)+316.613.5]
ББК 88.372я431
О 72

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
навчально-наукового Інституту педагогіки і
психології Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка
(протокол № 7 від 26.02..2019 р).

Редакційна колегія:

Кузікова Світлана Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Абрамцов Рафал – доктор PhD, завідувач кафедри психології Державного педагогічного університету імені Національної комісії з питань освіти у Кракові (Польща)

Вертель Антон Вікторович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Єрмакова Наталія Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Зливков Валерій Лаврентійович – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Пухно Світлана Валеріївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Ракицька Анна Вікторівна – кандидат психологічних наук, декан факультету психології Закладу освіти «Гродненський державний університет імені Янки Купали», (м. Гродно, Білорусь)

Сатова Акмарал Кулмагамбетівна – доктор психологічних наук, професор завідувач кафедри загальної і прикладної психології Казахського національного педагогічного університету імені Абая (м. Алмати, Казахстан)

Сафін Олександр Джамільович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Хомич Галина Олексіївна – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди,

Хомуленко Тамара Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Щербак Тетяна Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

О 72 Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (28 лютого – 1 березня 2019 року, м. Суми) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. – 472 с.

Збірник містить матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя», що висвітлюють теоретичні та практичні результати досліджень проблем особистості в контексті її життєвого шляху, в умовах особистісних, міжособистісних і суспільних криз. Особливу увагу приділено питанням збереження психічного здоров'я та надання психологічної допомоги людині в консультативно-терапевтичній практиці.

© Колектив авторів, 2019

Видано в авторській редакції

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019

ЗМІСТ

Секція 1. Теоретико-методологічні дослідження особистості у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

Блинова О. Є. Інтелектуальна міграція в сучасній Україні: соціально-психологічний вимір	9
Богуца Ю. М., Войтенко І. О. Профілактика виникнення стресів у педагогічній діяльності	12
Болотова О. М. Резильєнтність як риса, резильєнтність як процес: третій шлях	16
Венгер Г. С., Шагай М. О. Теоретико-методологічні засади дослідження стресостійкості у особистості	20
Вертель А. В. Р. Генон VS З. Фрейд: криза модерністської психології	23
Вертель А. В., Михайличенко С. Е. Едипів комплекс як передумова появи свідомості	26
Видолоб Н. О. Психосоматичні реакції особистості на кризові життєві ситуації..	29
Вовк Н. П., Головченко С. І. Проблема ставлення до смерті у працівників аварійно-рятувальних служб ДСНС України	32
Воронкевич О.М. Особливості психоемоційного розвитку дітей, потерпілих від шкільного насильства	35
Галата О.С. Цілеспрямованість як один з компонентів навчальної завзятості у студентів та школярів	39
Галян І.М. Психологічні особливості особистості, що перебуває в кризовому стані	42
Гресько І.М. Роль я-концепції особистості в переживанні кризових ситуацій ..	44
Григорчук Л. В., Кузікова С. Б. Життєстійкість як адаптаційний ресурс особистості	48
Дворніченко Л. Л., Чернявська В.В. Криза професійної освіти в Україні та світі як прояв кризи буття людини у транзитивних суспільствах	51
Зликов В. Л. Феномен після правди у кризових життєвих ситуаціях	53
Котух О. В. Криза довіри в міжособистісних стосунках	57
Лозова О. М. Професійні компетенції психолога-практика у кризовому суспільстві	60
Лугова М. С. Методологія подолання кризових станів за роботами Віктора Франкла	62
Меженна Н.Ю. Особливості сприйняття новацій в архітектурі та дизайні як стресова ситуація щодо особистості	66
Мирошник О. Г. Рефлексивність як модератор впливу на копінг-стратегії юнаків в ситуації стресу	69
Ніколаєв Л. О. Психологічні чинники емоційного вигорання практикуючих психологів	72
Ніколаєнко С. О., Овсієнко І. А. Шляхи розвитку політичної свідомості представників різних поколінь	75
Обухова Н.О. Стратегії подолання студентами криз у навчанні	79
Панок В. Г. Варіативність як якість особистості	82
Пасько К. М. Особистісна криза в сучасних умовах трансформації суспільства	84

<i>Пеша І. В., Яблонська Т. М.</i> Проблеми розвитку сім'ї в ракурсі державної сімейної політики	88
<i>Пілецька Л. С.</i> Психологічний аналіз гендерної ідентичності особистості ...	92
<i>Пілецька Л. С., Добровольська В.І.</i> Вплив ціннісних орієнтацій на формування гендерної толерантності студентської молоді	96
<i>Попович А. О., Попович І. С.</i> Психолого-педагогічні особливості створення еколого-розвивального простору для дітей дошкільного віку	100
<i>Самойлова Ю. О., Щербак Т. І.</i> Психологічні особливості творчої кризи особистості	103
<i>Українець Л. П.</i> Особливості самообмеження особистості у критичних ситуаціях життя	106
<i>Філіппова Д. І., Меженна Н.Ю.</i> Досягнення гармонії між світом людей та будівель шляхом впливу на формування внутрішніх цінностей, уникаючи кризового стану	106
<i>Шевченко А. І.</i> Теорії копінг-поведінки в сучасній українській психології	108
<i>Шевченко Н. Ф.</i> Упевненість у собі як умова подолання життєвої кризи	112
<i>Яремчук В. В.</i> Мотивація до влади студентської молоді	119

Секція 2 Вікові та соціокультурні життєві кризи особистості: адаптація, ресоціалізація, розвиток

<i>Акімова Л. Н.</i> Вікові особливості сепарації дочки від матері	123
<i>Аркатова О.С.</i> Напрями дослідження життєвих стратегій особистості в сучасній психології	126
<i>Бедлінська В.М., Бедлінський О.І.</i> Пролонгування кризових вікових періодів у підлітковому віці	129
<i>Болкунов А.В., Янчий А.И.</i> Ценностный кризис юности как фактор выбора религиозного самоопределения	132
<i>Брагіна К.І., Вірна Ж.П.</i> Роль губристичної мотивації у протіканні кризи середнього віку	135
<i>Бурейко Н.О.</i> Особливості розвитку когнітивної сфери студентів-білінгвів ..	139
<i>Вікторенко С.О.</i> Швидкочитання як засіб розвитку студентів в умовах соціокультурних життєвих криз	141
<i>Вишницька-Докукіна М.В., Тарасова Т.Б.</i> Конфліктна поведінка педагогів в контексті кризи підліткового віку	145
<i>Гаврилюк І.О.</i> Особистісна зрілість як результат розв'язання кризи юнацького самовизначення	149
<i>Галузо П.Р., Радюк А.С.</i> Базовая ценность жизни и осмысленность жизни как фактор жизнестойкости христиан	153
<i>Галушко С.М.</i> Адаптація до школи як криза становлення особистості учня	157
<i>Горова І.М.</i> Криза трьох років: безпідставний бунт чи правомірний протест?	159
<i>Дереча А.А.</i> Чинники, що впливають на психологічне здоров'я дітей дошкільного віку	162
<i>Долусова Н.М., Тарасова Т.Б.</i> Тривожність як феномен кризи підліткового віку	165

Дяченко А.О., Усик Д.Б. Проблема розвитку уяви дошкільника у психологічних дослідженнях	169
Завгородня О.В. Психологічна підтримка здорового способу життя особи в контексті формування її індивідуального життєвого стилю	171
Юріс Н.О. Відчуття самотності як прояв кризового стану особистості у підлітковому віці	175
Карнелович М.М. Установки родителів к приемным детям разного пола в замещающих семьях	178
Кириченко Т.В. Самоствердження особистості підлітка в умовах соціокультурних трансформації	181
Коляда Н.В., Матвієнко В. Особливості функціональної асиметрії мозку студентів вчз з різним ступенем впевненості у собі	184
Копилов С.О. До побудови психологічної моделі вікової кризи як феномену культури	187
Кузнєцов М.А., Набіл Діаб Структура почуття цінності власного життя у студентів	191
Lytvynenko I., Shcherbak T. Psychological features of immigrants' feeling of loneliness	196
Лисенко Л.М. Психологічні особливості соціально-психологічної адаптації у підлітків з проявами агресивної поведінки	198
Мартіросян М.В Готовність до ризику в ситуаціях невизначеності юриста ...	202
Меднікова Г.І., Даниленко Н.М. Роль кризи юності в розвитку ставлення особистості до власної зовнішності	205
Мотрук Т.О., Сема Н.М. Вплив ціннісних орієнтацій на професійний вибір сучасної молоді	208
Ніколаєнко С.О., Терещеня І.О. Психологічні особливості механізмів психологічного захисту особистості в кризових ситуаціях	210
Олефір В.О., Кузнєцов М.А., Плохих В.В. Сприйманий стрес та фізичні вправи як предиктори задоволеності життям студентами	213
Пасько К.М., Малайчук Т.В Проблема підліткової кризи	217
Пейков Н.В., Пухно С.В. Мотивація до навчання як чинник соціально-психологічної адаптації іноземних студентів закладів вищої освіти України .	220
Підчасов Є.В. Розвиток людини у світлі кризових явищ	223
Пухно С.В. Криза юнацького віку як чинник соціально-психологічної адаптації першокурсників закладів вищої освіти	225
Пухно С.В., Скринник І.В. Креативність як ресурс кризового періоду життя людини	229
Тимченко К.В., Василевська О.І. Теоретичні аспекти вивчення страхів та їх особливостей у молодшому шкільному віці	232
Теслик Н.М., Бережна Д.В., Кузьміна К.С. Взаємозв'язки соціального інтелекту та спрямованості особистості	235
Туркова Д.М. Психологічний компонент гестаційної домінанти як предиктор психосоматичної кризи	237
Фролова Л.Б. До проблеми визначення критеріїв успішності соціальної адаптації молодших школярів	241
Яворська-Ветрова І.В. Адаптивні ресурси рефлексивності особистості: особливості та тенденції	243

Секція 3 Психологічне здоров'я та психологічна допомога особистості у кризових, посткризових умовах та критичних ситуаціях життя

<i>Анопрієн О. В., Меркотан А. І.</i> Перша психологічна допомога при повідомленні діагнозу та «несприятливих» новин у клініці дитячої онкогематології	247
<i>Біловол Л. В.</i> Збереження психологічного здоров'я шляхом відновлення та розвитку почуття власної гідності	250
<i>Білодід С. О., Улунова Г. Є.</i> Ревнощі та техніки їх подолання	253
<i>Бондарук Ю.С.</i> Основні напрями роботи психолога освітнього закладу із дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій...	255
<i>Василевська О. І.</i> Сучасна «тілоцентрована» культура і психічне здоров'я особистості	259
<i>Галян О. І.</i> Двосуб'єктність освітнього процесу як простір забезпечення психічного здоров'я педагога та учнів	262
<i>Герасіна С. В.</i> Специфіка психоемоційних переживань військовослужбовців в умовах лікувально-реабілітаційного закладу	265
<i>Даниленко Н. В.</i> Щодо проблеми поведження особистості із власним здоров'ям	269
<i>Дзюбенко А. А. І.</i> Особливості психологічної адаптації дітей ВІЛ-інфекцією за умов отримання антиретровірусної терапії (АРТ)	272
<i>Єрмакова Н. О., Томіна А. Ю.</i> Асертивність та шляхи її оптимізації у сучасної молоді	275
<i>Звоновська О. І.</i> Заняття з елементами тренінгу: «Торгівля людьми. Як не стати жертвою?»	278
<i>Іванова Т. В., Коробкова Т. М.</i> Фобії у хворих терапевтичного профілю.....	282
<i>Кучманіч І. М.</i> Психологічний супровід подружньої підсистеми сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами	285
<i>Лимашева Л. А.</i> Влияние образовательной среды на психологическое здоровье студентов	288
<i>Лукомська С. О.</i> Особливості математичної тривожності сучасних школярів	291
<i>Малес В.Г.</i> Соціально-психологічні проблеми соціалізації учнів з інтелектуальними вадами	293
<i>Матейок О. А., Маковський А. О.</i> Психологічні аспекти профілактики суїцидальної поведінки у прикордонників – учасників бойових дій засобами душпастирської діяльності військових капеланів	298
<i>Михайлова Н.О., Малікова С.О., Мусієнко Н.О.</i> Психологічна допомога сім'ям у кризовій ситуації	302
<i>Моргун В.Ф.</i> Опитувальник бюджету часу людини як засіб подолання кризових станів та формування здорового способу життя	305
<i>Мотрук Т. О.</i> Особливості консультування клієнтів з депресивними проявами	309
<i>Ниембаева Г. Б.</i> Стиль общения преподавателей и психологическое здоровье студентов	312
<i>Ніколаєнко С. О.</i> До питання про основні стадії курсу психотерапії ПТСР..	317

Нестеренко М.О. Вторинна травматизація фахівців: психологічна підтримка у подоланні наслідків	320
Панок В. Г. Алгоритми діяльності практичного психолога як інструмент психологічної допомоги особистості у закладах освіти	323
Папуча М. В., Наконечна М. М. Інтерсуб'єктність як психологічний засіб подолання кризи	327
Парфёнова Т. В. Личностные изменения косвенных свидетелей террористического акта в Минском метро: анализ результатов ретроспективного исследования	330
Петренко Т. В., Острівна О. В. Психологічна допомога підліткам в конструктивному подоланні кризових ситуацій	334
Пузь І. В. Роль психологічних чинників у виникненні безпліддя у жінок	337
Руденко О. В. Специфіка соціально-психологічної допомоги учасникам операції об'єднаних сил в умовах військово-медичних реабілітаційних центрів...	340
Сахно П. І., Перепелиця А. Ю. Мнемотехніка як технологія попередження стресу при засвоєнні інформації в умовах сучасної освіти	343
Скрипник Н. Г. Здатність до емоційної саморегуляції як чинник ефективної діяльності майбутнього психолога	347
Тараскіна Л. В. Розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей вимушених переселенців	349
Усик Д. Б. Особливості суїцидальної поведінки у підлітковому та юнацькому віці	353
Ушакова І. М. Проблема стресових розладів у працівників ДСНС	355
Хенкіна Т. Д. Особливості скринінг - психологодіагностичного обстеження УБД при проходженні обов'язкового психіатричного огляду в центрі ПД та ППВ ДУ «ТМО МВС України по м. Києву»	358
Хомуленко Т. Б., Крамченкова В. О., Туркова Д. М. Тілесний локус контролю як копінг	361
Шебанова В. І. Метафоричні асоціативні карти як інструмент психологічної допомоги особистості у кризових та критичних ситуаціях життя	363

Секція 4   Особистість в особливих умовах життєдіяльності і в спорті

Бабич В.Г., Пасько К.М. Проблема синдрому емоційного вигорання серед медичних працівників	367
Біла І.М. Особливості аксіогенезу в умовах сім'ї	370
Бударіна А.А. Плавання як засіб загартовування дітей дошкільного віку	374
Вагабова А.О. Змістоутворювальні фактори почуття любові у кризових життєвих ситуаціях особистості	377
Важинський С.Е., Демура Т.М. Копінгова поведінка у стресових ситуаціях життя	381
Варій М.Й. Вплив пси-програм підсвідомості на свідомість фахівців з надзвичайних ситуацій в екстремальних умовах	385
Василенко О.О., Николаєнко С.О. Деякі особливості динаміки міжособистісних стосунків військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань в зоні проведення ООС	389
Вахоцька І.О. Психологічна травма та руйнівні тенденції психіки студента	392

<i>Древаль Ю.Д., Приймак Є.М.</i> Проблематика значущості основних напрямів мотивації у сфері безпеки і гігієни праці	396
<i>Жванія Т.В.</i> Розвиток емоційної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності	399
<i>Карпинский К.В., Гутовская В.Б.</i> Влияние объективных факторов на субъективное восприятие сотрудниками бессмысленности трудовой деятельности	403
<i>Крученко С.І.</i> Розвиток витривалості як необхідної фізичної якості особистості під час занять спортом	407
<i>Кузікова С.Б., Богород О.А.</i> Атрибутивний стиль як чинник стресостійкості особистості у кризових ситуаціях життя	410
<i>Кузьменко Т.М.</i> Дослідження процесу самореалізації особистості з проявами емоційної нестабільності у напружених ситуаціях життєдіяльності	412
<i>Кучер І.В., Гаркавина С.М.</i> Вплив фізичних навантажень на психологічну підготовку спортсменів та їх значення у процесі тренування	416
<i>Москаленко І.М., Залюбівець М.В.</i> Дослідження фізичного розвитку та рівня здоров'я студенток 15-18 років відділення технологічної освіти професійно-педагогічного коледжу Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка	419
<i>Мусієнко О.В.</i> Фітболгімнастика у формуванні правильної постави та профілактиці плоскостопості у дошкільників	424
<i>Николаенко А.С.</i> Психологические условия усиления стрессоустойчивости работников социальной сферы	426
<i>Оверчук В.А.</i> Проблема мобінгу у робочому середовищі України	429
<i>Pashchenko Y.Y., Li Hui</i> Research on satisfaction with corporate social responsibility provided by chinese private enterprises from the employees' perspective	433
<i>Попович І. С., Ярмуратій К.А.</i> Дослідження соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до військової служби	436
<i>Радчук Г.К.</i> Проблема розвитку стресостійкості у військовослужбовців	439
<i>Сатова А.К., Жусипбекова Н.</i> Социально-психологические аспекты агрессивного поведения и преступности среди несовершеннолетних	442
<i>Сафін О.Д.</i> Методологічні засади використання діалектичних стратегій психологічного впливу у контексті гармонізації смислової сфери ветеранів бойових дій	445
<i>Сіроха Л.В.</i> Щодо питання професійного вигорання працівників правоохоронних органів	449
<i>Скиба О.О.</i> Використання методів донозологічної діагностики в оцінці функціонального стану організму юних спортсменів	452
<i>Теслик Н.М., Пархоменко О.В.</i> Термінальні ціннісні орієнтації спортсменів	455
<i>Ткачова Н.М., Гайдукова В.Л.</i> Туристично-краєзнавча робота з дітьми дошкільного віку як один із аспектів патріотичного виховання	458
<i>Харченко Т.Г.</i> Психологічна підтримка старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III рівня у становленні самооцінки	461
<i>Хомич Г.О., Войтенко О.В.</i> Соціалізація особистості в складних умовах життя	464
<i>Черкаська Є.Ф., Зливков В. Л.</i> Розвиток емоційної стійкості педагога в період проведення модернізації освіти	468

ефективним. Поэтому основными копинг-стратегиями должны быть именно те, которые являются как проблемно-ориентированными (активными и адаптивными), так и социально-ориентированными («поиск активной и эмоциональной социальной поддержки»).

Выводы. Таким образом, к существенным психологическим условиям усиления стрессоустойчивости работников социальной сферы можно отнести: адекватную самооценку личности; способность к эмоциональной саморегуляции; оптимистичный стиль мышления; высокую мотивацию предоставления социальной помощи, саморазвития и профессионального роста; развитые коммуникативные навыки; умение применять стратегии просоциального и проблемно-ориентированного копинга.

Литература

1. Водопьянова Н. Е. Синдром «выгорания» в профессиях системы «человек-человек». Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности. СПб.: Питер. – 2001. – 312 с.
2. Калашников Ю. В. Как избежать самовыгорания. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – № 2. – 2003. – С. 186-191.
3. Основы социальной работы: учебник. М.: ИНФРА-М., 2009. – 560 с.
4. Соціальна робота з дітьми, молоддю та сім'ями: інформаційно-методична збірка. К.: КМЦССМ., 2003. – 90 с.
5. Cooper C.L. Occupational stress among word process operators. *Stress&Health*, V. 1.1985. P. 87–92.

Оверчук Вікторія Анатоліївна

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ПРОБЛЕМА МОБІНГУ У РОБОЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ

Більшість часу свого життя людина проводить на роботі. Саме тому велика увага приділяється реалізації всіх прав працівників, передбаченим трудовим законодавством. Але психологічне цькування в колективі не є рідкістю в наш час. Проблема булінгу і мобінгу на роботі все частіше обговорюється в засобах масової інформації та професійних спільнотах. Вчені, що займаються вивченням особливостей поведінки в організаціях, тепер приділяють увагу і цій проблемі. Так, за останні два роки з'явилася низка публікацій в наукових журналах і написано кілька книг, які присвячені неприпустимому поводженню на робочих місцях, жорстокості керівництва, проблемам булінгу і мобінгу.

Завдяки великій кількості літератури і засобам масової інформації, які висвітлюють цю тему в Європі, проблема мобінгу на робочих місцях починає обговорюватися і в Україні. В Європі цією проблемою займаються психологи, цілі клініки спеціалізуються на лікуванні жертв мобінгу, спеціальні консультаційні центри допомагають виходити з кризових станів, в Інтернеті створюються десятки мобінг-сайтів, де можна знайти підтримку. В Україні дослідженню цієї проблеми приділяється недостатньо уваги і

жертвам мобінгу, за великим рахунком, допомоги чекати немає від кого. Правда, останнім часом і у нас почали з'явитися професійні психологи, які пропонують учасникам тренінгів свої ноу-хау по рішенняю цієї проблеми.

По суті мобінг і булінг схожі поняття – англomовні назви різновидів психологічного, фізичного цькування, переслідування. У той же час булінг відрізняється від мобінгу тим, що в ролі переслідувача виступає не весь колектив, а конкретний працівник, агресор.

Мобінг (mobbing – від англ. дієслова to mob – нападати натовпом, зграєю, цькувати, переслідувати) – форма психологічного насильства у вигляді цькування співробітника в колективі з метою його подальшого звільнення. Виявляється мобінг у вигляді причіпок і залякувань, образ і утисків співробітника в колективі протягом тривалого часу. Мобінг включає поширення завідомо неправдивої інформації, моральний пресинг і навіть фізичний вплив [1; 2].

Поняття «мобінг» було введено в 1958 році біологом Конрадом Лоренцем [3], який описав феномен групового нападу кількох дрібних тварин на більш крупного супротивника. В психологію та медицину термін «мобінг» був введений в 1960 роках шведським лікарем П. Хайнеманном, який описав його в книзі «Мобінг – групове насильство серед дітей і дорослих» [4], в якій він порівнював поведінку дітей по відношенню до однолітків з агресивною поведінкою тварин. Пізніше інший шведський дослідник Х. Лейман на підставі вивчення поведінки людей в трудовому колективі охарактеризував мобінг як «психологічний тероризм», у якому систематично повторюється вороже відношення одної або декількох особистостей до іншої людини [5].

Виділяють два види мобінгу: вертикальний – «босинг» (від англ. Boss – господар), коли психологічний терор виходить від начальника, і горизонтальний – коли цькування організують колеги. Мобінг може проявлятися у латентній (закритій) або відкритій формах.

А. В. Соловйов наводить перелік форм вертикального мобінгу [6]:

- вербальна агресія (провокаційні питання; брехливі твердження; сумніви в рівні професіоналізму і компетентності співробітника; емоційні нападки і погрози; безпідставні звинувачення у будь-чому і ін.);
- постійна дискусія з працівником з метою демонстрації своєї переваги (грубе і зверхнє переривання підлеглого; заперечення перш, ніж працівник встигне висловити власну думку, викласти точку зору, привести аргумент; сприйняття тільки тієї інформації, яку можна будь-яким чином використати проти працівника; ігнорування об'єктивних і обґрунтованих доводів тощо);
- спалахи гніву, які супроводжуються грубими висловлюваннями, які принижують особистість працівника, які провокують його на здійснення помилок або на відповідь некоректною поведінкою;
- демонстративна відмова від продовження обговорення проблеми спільно з працівником або в його присутності;
- скорочення працівнику термінів виконання доручень або навмисна повільність в ухваленні рішень, які стосуються виконання завдань працівника;

- умисне приховування повної і достовірної інформації, яка необхідна працівнику для виконання дорученого завдання;
- безпідставна зміна розміру заробітної плати працівника;
- переміщення робочого місця з метою морального гноблення співробітника;
- навмисне поширення неправдивої інформації та чуток про працівника;
- нелегітимний колегіальний розгляд поведінки працівника;
- розгляд сфальсифікованих скарг і доповідних, які з об'єктивних причин не зможуть привести до застосування до працівника дисциплінарного стягнення тощо.

У ході обговорень і дискусій експерти дійшли висновку про те, що розпізнати мобінг і булінг на робочому місці можна за такими основними ознаками:

- постійна агресивність до оточуючих;
- негативний, пригнічений настрій, який не пов'язаний з тимчасовими труднощами людини, а є постійною манерою поведінки;
- наявність відносин між людьми з різними статусами;
- намір здійснення агресивних дій по відношенню до колег і отримання задоволення, від результату цих дій.

Психологи прийшли до висновку, що роль булера найчастіше виконують люди з наступними психологічними особливостями:

- імпульсивні особистості, які прагнуть до лідерства і вважають, що виключно за допомогою утиску, можна змусити навколишніх підкорятися їм;
- індивіди, які володіють статусом вищим, ніж об'єкт булінгу.
- люди, яких називають нечутливими в емоційному плані, які не здатні співчувати, які дратуються від слабкості оточуючих;
- керівники, які нездатні організувати роботу і привести в порядок виробництво, але компенсують свої недоліки криками на підлеглих, хамством, невіглаством і іншими неприпустимими діями.

Також, можна виділити психологічні особливості, за допомогою яких можна визначити схильність до того, щоб стати об'єктом агресії. В організаціях булінг, найчастіше, спрямований на соромливих, уразливих, скромних людей, які мало спілкуються з колегами і намагаються заглибитися в себе. Ці якості і приваблюють потенційних агресорів.

Недавні дослідження британських учених виявили зв'язок між мобінгом на роботі і розладом особистості. Вони виділили 3 типи розладів особистості, які найчастіше зустрічаються у керівників-булерів. До них відносяться:

- театральний розлад особистості, суть якого полягає в постійній потребі отримання уваги, нещирості, егоцентризмі й маніпуляціях людьми;
- нарцистичний розлад особистості, який полягає у манії величчя, почутті зверхності над іншими людьми, відсутності співчуття до інших, незалежності;
- обсесивно-компульсивний розлад особистості, який виражається як перфекціонізм, надмірна відданість роботі, жорстокість, упертість і диктаторські риси.

У книзі «Насильство на роботі» («Violence at Work»), виданій Міжнародним бюро праці (МБП) у 1998 р, мобінг поставлений на один щабель поруч із вбивством, зґвалтуванням або пограбуванням. І хоча булінг або мобінг можуть здатися цілком невинним у порівнянні зі зґвалтуванням або іншими проявами фізичного насильства, ефект, який вони справляють на жертву, особливо якщо це тривалий процес, має таку руйнівну силу, що може викликати суїцидальні думки.

Наслідки мобінгу і булінгу в першу чергу позначаються на здоров'ї та психічному стані людини. В залежності від жорсткості, періодичності та тривалості такого впливу і від того, наскільки особистість психологічно до нього стійка, люди можуть страждати від цілого ряду розладів психологічного і фізичного характеру: від безсоння до нервових зривів, від дратівливості до депресії, від труднощів з концентрацією уваги до панічних станів або навіть інфарктів. У багатьох, хто став об'єктом мобінгу, настільки сильно підривається здоров'я, розвиваються психосоматичні розлади, що вони більше не можуть виконувати свої службові обов'язки. Врешті-решт жертва мобінгу звільняється за власним бажанням або проти нього, з нею розривають контракт або вона змушена раніше виходити на пенсію.

Наслідки мобінгу мають руйнівний вплив не тільки для жертв мобінгу, але й на їх сім'ї та організації, в яких вони працюють. Страждають відносини між працівниками, залишається негативний відбиток у людській психіці, падає рівень продуктивності праці в організації, тому що вся енергія колективу спрямовується на здійснення мобінгу, а не на виконання важливих щоденних завдань.

Україні необхідно вивчати та використовувати досвід європейських країн щодо протидії мобінгу на роботі з метою покращення умов праці, створення комфортної психологічної атмосфери, профілактики професійного вигорання та захисту професійної гідності працівника.

Література

1. Базаров Т. Ю. Управление конфликтами. Моббинг // Бизнес-образование. 2006. 15 июня (Электронный журнал). URL: <http://www.ubo.ru> (дата обращения: 11.04.2013).
2. Дружилов С. А. Проблемы моббинга на кафедре вуза // Высшее образование в России. 2011. № 6. С.118-122
3. Lorenz K. DassogenannteBose: Zur Naturgeschichte der Aggression. Wien: Borotha-Schoeler, 1963
4. Скавитин А. В. Проблема притеснений на рабочих местах // Менеджмент в России и за рубежом. 2004. № 5. С. 118-126.
5. Leymann H. The content and development of mobbing at work // European Journal of Work and Organizational Psychology. 1996. N 5(2). P. 165-184.
6. Соловьев А. В. Моббинг: психологический террор на рабочем месте // KADROVIK.RU: электронный журнал. URL: <http://www.kadrovik.ru/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1049>.

**ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ
ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ**

МАТЕРІАЛИ

**V Міжнародної науково-практичної конференції
28 лютого – 1 березня 2019 року**

Видано в авторській редакції

Відповідальна за випуск: *С.Б. Кузікова*
Комп'ютерна верстка: *О.Б. Кузіков*

Підписано до друку 26.02.2019 р.

Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman. Папір друк.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 32,86. Обл.-вид. арк. 30,56
Тираж 200 прим.

Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка